

JUXTAPOSITION BETWEEN THE NORMATIVE AND THE FACTUAL IN LAW²⁹

Asst. Prof., Doroteya M. Dimova-Severinova, PhD

Department of Public Law, Faculty of Law

University of Ruse, Bulgaria

Tel.: 00359888795885

E-mail: ddimova@uni-ruse.bg

Abstract: *The application of the law is unthinkable without the subsumation of the facts relevant to the case, compared to the provisions of the legislator in the hypothesis of the applicable legal norm. The syllogism as a logical basis of the application is built by interpreting the norm and arguing the conformity of the facts with it. Arguing compliance is based on the process of legal reasoning. When comparing the facts with the norm from a theoretical point of view, several options are possible. The purpose of this report is to extract and analyze them.*

Keywords: law enforcement, regulation, subsumation, syllogism

ВЪВЕДЕНИЕ

Силогизмът като логическа операция е част от всяко производство по прилагане на правото. Прилагащият правото субект съотнася релевантните и осъществени житейски факти от процесния случай, спрямо предвидените в хипотезата на правната норма – нормативни факти. Силогизмът е форма на логическо мислене, при която при две изходни съждения, едно общо и едно частно, се формулира заключение за принадлежност на частното към общото. Прилагащият субект търси съответствието между признаците на фактическото и тези на нормативното, за да достигне до заключението, че то е отделно проявление на общото (а в отделни случаи и на особеното). Този извод, това заключение е аргумент, довод за съответствието на казуса с нормата. То е резултат от юридическата аргументация. Така прилагащият правото достига до извод за прилагане или неприлагане на съпоставената правна норма към процесния случай и евентуалното обвързване на адресатите с нейните последици.

Насочен към умозаключението, прилагащият правото извършва три последователни логически операции – интерпретация на фактическото, интерпретация на нормативното и съпоставяне между признаците, изведени от общите понятия в правната норма и тези разкрити, като проявление на частното – от релевантните юридически факти. Осъществявайки съпоставката прилагащият правото субект може да достигне до три варианта. Именно тях има за цел да изведе настоящия доклад и да ги анализира чрез най-общите им белези и характеристики без претенция за изчерпателност.

ИЗЛОЖЕНИЕ

При съпоставянето на фактите с нормите са възможни три варианта:

- първо, съпоставяне на определена хипотеза и доказани факти;
- второ, предполагаема хипотеза и доказани факти и
- трето, определена хипотеза и предполагаеми факти.

²⁹ Докладът е представен на пленарната сесия на 27 октомври 2016 с оригинално заглавие на български език: ПРИЛАГАНЕ НА АКТИВНИ МЕТОДИ ЗА СЕИЗМИЧНА ЗАЩИТА

Първият вариант – на определена хипотеза и доказан факт, е типичният, логически издържаният като правило, като принципи. В тези случаи доказаните факти от действителността се съпоставят пряко, непосредствено с признаците на нормативния факт, положени в хипотезата на прилаганата правна норма.

Така например разпоредбата на чл. Чл. 396. (1) от Изборния кодекс предвижда: *„Право да избират общински съветници и кметове имат българските граждани, които са навършили 18 години към изборния ден включително, не са поставени под запрещение, не изтърпяват наказание лишаване от свобода и са живели най-малко през последните 6 месеца в съответното населено място“*.

В разглеждания вариант са възможни два модуса на отклонение, съответно по отношение на нормативния модел, както и по отношение на доказаните факти. Типично, нормално е, признаците да изразяват общото, изведено в съдържанието на хипотезата на правната норма. Така субективното право на избор възниква при условие, че са действително осъществени четирите условия – навършена възраст, липса на запрещение, липса на изтърпяване на наказание лишаване от свобода и положителния факт – да са живели най-малко 6м в съответното населено място. Всеки конкретен случай, на всяко отделно физическо лице е казус в рамките на хипотезата на чл. 396, ал.1 ИК, е отделно проявление на общото.

Възможно е обаче и законодателството да използва включването в хипотезата на норми освен на общите признаци и на особени признаци.

Всяко отделно проявление, всяко отделно съществуващо носи в себе си общи, особени и единични признаци. Нормативното регулиране, за разлика от каузалното, изключва единичните признаци и използва само общите и особените. Особените признаци по начало са отражение на специфични (по-малко общи) проявления на явлението, свързани с времето, пространството, юридическите качества на субектите, характер на деянието.

Следва да се обърне внимание и на задължителната съдебна практика като отделно основание за довод на решаващия субект. В този случай хипотезата отново е определена и фактът е доказан. Разликата е, че с допълнителен акт се е наложило да бъде „изяснен смисълът“, вложен от законодателя в правната норма. Правните последици на тези актове не са свързани с казуалното приложение на нормативните актове. Предмет на това тълкуване е правен акт или нормативен акт.

Същината е да се изясни смисълът, вложен в правната норма, за да не се стига за в бъдеще до противоречива практика в резултат на интерпретационната дейност. Приложение намира индукцията, като тя е основана отново на метода на сходството. Тълкувателният акт разкрива смисъла на правната норма. При съвпадение на юридическия факт с нормативния прилаганият субект е длъжен да пристъпи към прилагане на правните последици на изтълкуваната норма.

В посоченият вариант на определена хипотеза и доказани факти, изводът на прилагания правото субект за прилагане или не на конкретната правна норма е с изключително висока степен на правилност. Основанието е в предпоставките – а именно ясно и правилно изведените признаци на понятията от нормата и доказаността на фактите от действителността и правилното извеждане на техните същностни белези.

Вторият вариант на съотношение между факта и нормата е предполагаема хипотеза и доказани факти.

Това положение не е типично като законодателно решение. То е изключение и намира приложение при попълване на празнини в правото/ мълчание на закона.

Празнините в правото са характеристика на нормативната уредба. Те се проявяват тогава, когато практически се проявява определен правно-релевантен казус, който се нуждае от разрешение, а липсва правна норма, която да се приложи спрямо него. В тези случаи правоприлагащият орган трябва да обоснове използването на съществуваща правна норма, която да замести липсващата.

В тези случаи се използва правната аналогия в нейните две разновидности – аналогия на закона (*analogia legis*) и аналогия на правото (*analogia juris*).

Аналогията и в двете ѝ форми означава съзнателно и правомерно заместване на липсваща правна норма с друга съществуваща правна норма, или с „началата на правото“ (чл. 46, ал. 2 от ЗНА). В съответствие с принципа за законоустановеност на престъплението и наказанието (чл. 9 от НК), аналогия в областта на наказателното право и въобще по отношение на правни норми, предвиждащи наказание за правонарушение, е недопустима. Отделно от това в разпоредбата на чл. 46 от ЗНА, съгласно, който наказателна, административна или дисциплинарна отговорност не могат да се обуславят чрез прилагане на правни норми по аналогия.

Аналогията при предполагаема хипотеза обаче е допустима и приложима в частното право. Аналогията е допустим логически прием на правоприлагането, който не е изрично обвързан с определен казус, не е формализиран, не е юридизиран в правни норми. Аналогията е относима само към хипотезата на правна норма. Тя замества липсващата хипотеза, съотносима към казуса. Обратно, препращащата правна норма има определена своя хипотеза. Към тази хипотеза се обвързва чрез препращане диспозитива на другата правна норма. При прилагане по аналогия логическият ход на действието е обърнат. Обратно на типичната последователност от модел (хипотеза на правна норма) към копието (доказаните действителни факти) тук ходът е от фактическото към нормативното. Фактите са в ролята на модел, на когото се търси нормативно копие сред подобни хипотези на валидни правни норми. В случая подобие характеризира не фактическото проявление спрямо модела, а търсения модел, който да съответства на фактите.

Още по-релативен характер има конструкцията *analogia juris*. Аналогията в правото е синхронизирана и гарантира общия принцип на правораздаването за забрана за отказ от правосъдие. Тя е израз на обстоятелството, че законодателят е в невъзможност да уреди всички, нуждаещи се от регулиране обществени отношения и връзки. Както и при другата форма на аналогия, и тази форма е изключена при прилагане на норми, обуславящи юридическа отговорност.

В действителност понятието „аналогия на правото“ следва да се тълкува ограничително. Трябва да се прави разлика между основните начала - принципи на правото и т.нар. „принципи в правото“. Реално аналогията в тази форма ще се основава на принципи в правото, които са различни за различните структури, включително за различните отрасли на правото. Например едни са принципите на семейното право, други са принципите на търговското право и пр.

Правните принципи „са ценностно положени и целево ориентирани“. Те биха могли да намерят приложение както при *analogia legis*, така и при *analogia juris*.

От една страна прилагането на правни принципи в правото е възможно, но не е широко застъпено практически. От друга страна, винаги при прилагане на аналогия резултатът от нея задължително следва да почива върху принципите на правото и смисъла на закона (Stoilov, Y., 2018).

Аналогията се основава на индуктивния метод за сходство, но прилагането ѝ е невъзможно без дедукция. Заклученията се извършват чрез съпоставяне от една степен на общност към ново познание за същата степен на общност. Умозаклученията по аналогия се определят като: „пренасяне на информация от един предмет на друг, въз основата на определена връзка между тях.“ От единия предмет/явление се прави връзка и заключение за другия. В логиката се отбелязва, че аналогията може да бъде за свойства и за отношения.

За да се реализира аналогия в правото следва да са налични определени предпоставки: наличие на непълнота или пълна липса на правна норма; сходството в конкретните факти, релевантни за спора, с нормативните факти от нормата трябва да бъде в съществените признаци; не се допускат умозаклучения по аналогия, ако има изрична забрана в закон.

Правните принципи могат да послужат като основание за довод на прилагания орган. Правните принципи способстват за осъществяване на регулативната и защитна функции на правото. Те могат да действат самостоятелно и в съчетание с юридическите правила (Stoilov, Y., 2018). Янаки Стоилов разделя техните функции в няколко направления: да насочват правното регулиране, да разрешават конкуренция при различни ценности, да установят подлежащо на прилагане правило, да определят границите на дискрецията при правоприлагането, и да обосновават прилагането на правото.

Ценностите, моралните, нравствените, етичните, религиозните или други социални норми, също могат да послужат за основание за довод при формиране заключението на решаващия субект.

Третият съществуващ вариант на съотношение между нормативно и фактическо е между определена хипотеза и предполагаем факт.

Предполагаемите факти може да са съществуващи или несъществуващи. Определяме ги като предполагаеми, защото те не са доказани нито пряко, нито косвено.

Тяхното съществуване се предполага. Предполага се и обстоятелството, че фактите изразяват признаците на понятията в хипотезата на правната норма. Накрая предполага се и съответствието между тях (фактическото и нормативното), което е основание да се приложи правната норма.

Очевидно, при тази логическа конструкция приложното поле на аргументацията е значително ограничено. Аргументацията като дейност по извеждане на аргументи (доводи) за твърдение на казуса с нормата е предпоставена и обвързана с възможността за оспорване и оборване на фактическото.

Според начина, по който се обосновават заключенията на решаващия орган, в процеса по прилагане на правото – можем да разграничим пряко или косвено логическо доказване (Kolev, T., 2015).

При прякото логическо доказване изводът за основателността на заключението пряко се извлича от фактите чрез индукция, дедукция или традукция. Съжденията за факта носят пряко информация за правилността на извода на органа. Когато събраните чрез доказването данни от свидетелски показания, писмени или веществени доказателства се анализират и пряко се онагледява връзката със заключението, доказването е пряко. Тук задължително условие е предварително да се докаже истинността на предпоставките – събраните доказателства и достоверността им да бъде установена. И тъй като от съждения се извличат умозаклучения с верен извод или понякога верен извод, то от тях логически произтича правилността на заключението.

Чрез косвеното доказване, умозаклученията не се обосновават директно. Това се постига непряко. Връзката със заключението на правоприлагащия орган е опосредена. Косвеното доказване понякога може да има две или тристепенен характер, когато само система от непреки доказателства могат да направят „явни“ определени съждения. Умозаклученията при косвените доводи се правят въз основа на определени съждения, които опосредено могат да потвърдят или опровергават заключението на органа. Най-често се използва противоречащо на доказваното заключение съждение или съждение, което би подкрепило противоположния извод. За разлика от прякото доказване, неистинността на допуснатото антитезисно съждение подкрепя заключението. Тези неистинни съждения са свързани по определен начин с него. От тяхната неистинност необходимо следва истинността на заключението на органа. Ето защо косвеното доказване винаги има вероятностен характер. Подлежащото на доказване заключение трябва да „издържи“ формирането на редица предхождащи съждения, които представляват система, за да може да се достигне до умозаклучение за вярност на извода. При косвеното доказване, освен установяване достоверността на отделните факти - индиции е необходимо да се установи и връзката, системата индиции - доказателства, която система следва да води до единствено възможен избор. Тези косвени доказателства, които са установени в процеса, трябва да съставляват такава верига, която по своята същност е непрекъсната и която трябва да води до единствено възможен извод, като не следва да е разколебана от други факти, установени в производството. Законът за изключеното трето свежда избора само до двете взаимоизключващи се твърдения.

Индициите могат да представляват самостоятелно основание за довод при юридическата аргументация. Основна особеност на юридическата аргументация е, че не може само въз основа на косвени доводи да се обоснове правилност на правно или фактическо заключение. Още по-малко да се обоснове някакъв вид юридическа отговорност като последица от такъв вид аргументация. Дори когато няма друг начин и при аргументацията се използват косвени доводи, те трябва да представляват система, да не се допуска противоречие помежду им и следва да са достатъчни по отношение на изводите за умозаклученията, до които водят.

При предполагаемите факти пряко приложение намира логическият закон за достатъчното основание. Всяко истинно съждение, както и всяко истинно умозаклучение, трябва да се гради на достатъчно основание. Достатъчното основание се съдържа в предпоставките. Обективната основа на закона за достатъчното основание при прилагането на правото е отношението между общото, особеното и единичното. Законът за достатъчното основание се намира в неразривна връзка с другите три формално-логически закона.

Ако съждението има определеност (закон за тъждеството), това предоставя възможност за установяване на истината по отношение на съждението във връзка с други съждения (закон за изключеното трето и закон за непротиворечието). Но установяването на истинността е невъзможно без обосноваване, посредством закона за достатъчното основание.

Неистинността на това частно съждение се постига чрез обосноваване на общото съждение. Отношенията между причина-следствие, основание – последица, действие – резултат са всеобщи. Поради истинността на общото съждение не се обосновава достатъчно основание за заключението за вярност на свидетелските показания.

Отделните съждения трябва да образуват логическо цяло, да се обосновават едно друго, за да доведат обективно до обосновано заключение. За достатъчни се приемат такива фактически и теоретични основания, от които следва конкретното умозаклучение, по силата на логическа необходимост.

В производствата по прилагане на правото чрез презумпциите се „обявява за доказан един факт, който е само вероятен“. Основанието е връзката между двата факта. Тя може да бъде причина-следствие, действие-резултат или друга, но в основата ѝ стои връзката между двата факта, която не е произволна, а винаги логически обоснована. Презумпциите са предположения, които се основават на типичните признаци на предметите и явленията, връзките между тях, техните свойства. Известният факт е „указание“ за проявлението на неизвестния факт.

Аргументиране върху необорими презумпции не е допустимо.

Законовите оборими презумпции (*juris tantum*) задължават прилагания орган да приеме, че щом е установен факт, предвиден в хипотезата на оборима презумпция, то следва, че и предполагаемият факт също е осъществен. Фактът от хипотезата на презумпцията трябва да бъде доказан като условие, за да се извлече последицата, че презюмираният също съществува. При установяването му за решаващия няма друга възможност, освен да приеме, че предполагаемият факт също се е проявил, поне до оборването на презумпцията. Оборимите презумпции разместват доказателствената тежест на фактите. При законовите оборими презумпции правната норма сама установява заключението, което правоприлагащият трябва да извлече. Онзи, който твърди, че предполагаемият факт не се е осъществил, той трябва да го докаже. Оборването на презумпциите се осъществява с всички допустими доказателствени средства.

Когато са пряко доказани и установени релевантите факти, задачата на органа по концептуализацията на фактите и по извеждането на заключението е значително по-улеснена. Аргументацията на правоприлагащия орган в частност - също. Много по-лесно логически той ще обоснове решението си в производството.

Съществуват редица случаи, когато това не може да бъде постигнато, въпреки усилията на органа и на страните. Понякога този процес е и умишлено затрудняван от страните, за да не може съдът да установи фактите, а оттам да обвърже и субектите със съответните правни последици. В този случай, за да изведе заключението си, решаващият орган прибегва към аргументи за презумпции. Често, чрез процесуалното доказване са установени няколко факта от фактическия състав на нормативния, но за един няма доказателства или обективно не може да има. В този случай решаващият орган достига чрез довод за презумпция от определени известни факти и обстоятелства до извод за наличието на недоказания юридически факт от състава на правната норма.

Фактическите презумпции практически се извършват в голяма част от производствата по прилагане на правото, макар понастоящем процесуалните закони да не ги установяват. Те са във властта на правоприлагащия субект. Фактическите презумпции са средство, чрез което решаващият орган свободно извежда фактите, които трябва да бъдат доказани, от признаците и обстоятелствата, които ги правят силно вероятни. Той ще извлече и своето вътрешно убеждение от свободната оценка на признаците и обстоятелствата по случая.

При фактическите презумпции не са нормативно определени юридическите факти, които могат да бъдат установявани чрез предположения. Това означава, че органът сам ще прецени дали даден факт изобщо би могъл да бъде установен чрез презумпция в конкретния казус и би ли могъл да събере „данни“ за проявлението му от друг известен и установен факт. Чрез аргумента за съществуването на фактическа презумпция решаващият орган обосновава извод, че предполагаемият факт вероятно се е проявил в правната действителност.

Презумпцията се състои в заключението, че релевантният факт, негов признак или явление вероятно съществува, или вероятно е съществувал, или вероятно ще съществува поради факта, че понастоящем съществува или е съществувал или в бъдеще ще съществува друг факт, негов признак или явление. В този случай логическата предпоставка на аргумента за презумпцията е твърдението, че съществува причинно-следствена връзка между фактически установения факт и предполагаемия факт. Така вероятно съществуващият факт се обвързва чрез заключението на органа с правните последици на нормата, към която е концептуализиран презюмираният факт.

Основна особеност на фактическите презумпции е, че предпоставките, върху които се изгражда заключението, не са устойчиви и постоянни. Поради това фактическите презумпции се отнасят до конкретни, уникални условия, характерни само за отделния казус. В този смисъл степента на вероятност е съществен белег на фактическата презумпция.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящият доклад извежда и обосновава три модела на юридическа аргументация с оглед съпоставянето между хипотезата на правната норма (включения в нея нормативен факт) и юридическия факт от действителността: определена хипотеза и доказани факти, предполагаема хипотеза и доказани факти, и определена хипотеза и предполагаеми факти.

Силогизмът е логическа форма за извличане на следствия, прилаган неизменно във всяко производство по прилагане на правото. Той е средство за формиране на заключението като истинно, вярно знание. По тази причина и с оглед изключителното му значение и съществените му последици следва да бъде разработен адекватен механизъм по неговото прилагане, водещ до минимализиране грешките, резултат от тази дейност.

REFERENCES

- Benoit, W. 1992. Readings in Argumentation. New York: Foris Publications.
- Dachev, L. 2019. Course of lectures on General theory of Law. Sofia (Оригинално заглавие: Дачев, Л. 2019. Курс лекции по Обща теория на правото. София).
- Gama, R. 2017. The Nature and the Place of Presumptions in Law and Legal Argumentation. Argumentation 31, 555–572. <https://doi.org/10.1007/s10503-016-9417-3>
- Ganev, V., 1932. General theory of Law. Part I, Sofia, University publishing house "St. Kliment Ohridski" (Оригинално заглавие: Ганев, В. 1932. Обща теория на правото. Част I, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“).
- Kolev, T. 2015. Law Theory. Sofia, University publishing house "St. Kliment Ohridski" (Оригинално заглавие: Колев, Т. 2015. Теория на правото. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“)
- Mihailova, M. 2002. Theory of law. Sofia, Feneya publishers (Оригинално заглавие: Михайлова, М. 2002. Теория на правото. София, Издателство „Феней“).
- Stoilov, Y., 2018, The Legal principles. Theory and application., Sofia, Sibi publishing house (Оригинално заглавие: Стоилов, Я., 2018, Правни принципи. Теория и приложение., София, Издателство „Сиби“)
- Stalev, Zh., Mingova, A., Popova, V., Ivanova, R. 2004, Bulgarian Civil procedure law of the Factual, Sofia, Siela publishing house (Оригинално заглавие: Сталев, Ж., Мингова, А., Попова, В., Иванова, Р., 2004. Българско гражданско процесуално право. София, Сиела“)
- Tashev, R. 2007. General legal theory. Sofia: Sibi (Оригинално заглавие: Ташев, Р., 2007. Обща теория на правото. София: Издателство „Сиби“)
- Wharton, Fr. Disputed Questions of Evidence; Relevancy: Presumptions of Law and Presumptions of Fact; The Pamphlet Collection of Sir Robert Stout: Volume 43, Victoria University of Wellington Library, Wellington, 1877.

Докладът отразява резултати от работата по проект No 2024-ЮФ-01, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.“